

ELSŐ KÖNYV.

AZ ŐSMAGYAR NEMZETI SZERVEZET

ÉS

ENNEK ELŐZMÉNYEI HAZÁNKBAN.

A magyar nemzeti élet előzményei hazánkban.

1.

Hazánk legrégibb lakosai. A rómaiak.

A korszak, mely ez ország felett elviharzott, mielőtt az a magyar hazája lett, jogéletünk fejlődése szempontjából sem csekély jelentőségű. Elemeket fejlesztett az ki, melyek a magyar álladalmi és társadalmi életnek is elemei maradtak; viszonyokat, melyek ezt bizonyos kényszerűséggel vitték határozott irányba. *Az időszak kezdve a hazánkra vonatkozó legrégibb történeti ismertetéstől egész a honfoglalásig a magyar álladalmi s társadalmi élet népelemei s részben alapzatainak is kifejlődési kora volt.*

A népekről, melyek hazánk legrégibb lakosaiként említettnek, neveiken és némi csatározásaikon kívül mit sem jegyzett fel a történelem. Tudjuk, hogy a Dunától délre eső vidékeket népek lakták, melyeket a görögök az illyrek gyűjtő neve alá foglaltak és ügyességükről a lándzsavetésben ismertek, melyek közül a pannonokat hazánk délnyugoti részeiben, a Kraintól a magyar tengerpartra is átvonuló japodokat és a liburnokat, mint a mai Dalmátia tetemes része lakóit emlegetik leginkább. És tudjuk továbbá, hogy hazánknak a Dunától éjszakra és keletre nyuló vidékein különböző fajú népek tanyáztak u. m. a sigynnek, és agathyrskok és különösen a sarmat

+származású *jazygok*: de álladalmi életükről, intézményeikről mit sem tudunk.

És hasonlóat mondhatunk azon *kelta*⁺⁺ fajú népekről, melyek később, valószínűleg a 4-ik században kr. e., a bojok, azalok, kytnek, arraviskok, herkuniátok, betanátok neve alatt, Magyarország dunántuli vidékeit ellepték és ennek számos kelt származású helyneveiben és az ott talált kelta pénzek és régiségekben egykori ittlétük és mivelődésük maradandó emlékeit hátrahagyták; valamint a *dákokról*,⁺⁺⁺ thrák származásu népről, kik évszámításunkat megelőzőleg a 4-ik században a Feketetengertől a Dunáig vonulva és az agathyrsokat legyőzve Erdély és Magyarország délkeleti részeiben és még a mai Havasalföld és Moldvára is részben kiterjeszkedőleg hatalmas birodalmat alkottak meg, mely Boerebistes győzelmes fegyverei alatt a bojok uralmának is véget vetett. (48. kr. e.)¹⁾

Az első nép, melynek életéről és intézményeiről hazánkban bővebb tudósításokkal birunk, és egyszersmind az első, mely a magyar álladalmi életre is kiható befolyást gyakorolt, a *római* volt.

++++ A római uralom, melyet hazánkra kiterjeszkedőleg már Caesar tervezett, Augustus kezdeményezett, Tiberius a pannonokat legyőzve megalapított és Trajan császár a dákokkal vivott háborúk után kiterjesztett, hazánknak csak is Dunától délre eső vidékein és Erdélyben vert állandó gyökeret. A Dunától éjszakra fekvő vidékek, és az ott, körülbelül évszámításunk kezdetétől fogva, a Morva- és a Vág mentében megtelepe-

¹⁾ Némi tudósításokat e népekről a görög és római történetirők és geographus-ok munkáiból lehet meríteni és e tekintetben különösen Herodot, Plinius, Strabo, Tacitus, Appianus és Svetonius művei emelkedők ki.

dett german fajú quadok, a Tisza és a kis Kárpátok alján lakozott bastarnok, a Beskidák között nomad életet vitt roxolánok, és a jazygok a Duna s Tisza között s velük még egyéb csekélyebb jelentőségű népeiségek a római uralom alól, Marc Aurél hősies tettei daczára is, mentek maradtak, legalább húzamosb időre az alá nem jutottak.

Illyricumhoz, mely a dunai tartományok közös neve volt a római császárság idejében, számították azon két provinciát is, melyekre a hazánk területén tett római foglalások védelem és közigazgatás szempontjából osztattak, t. i. *Pannoniát* és *Daciát*.

Pannoniát nyugatról a Mons Cetius, a mai Szár-hegy, az alban hegység és a bebi hegység (Vellebit) környezék, míg az északi és keleti határt a Duna jelelé egész a Szávának belé szakadásig. E terület később, valószínűleg Hadrian idejében, két provinciára osztatott, a melyeket egymástól elválasztó határ Szőnytól délfele vult, körülbelül a Verbasz-nak a Szávába ömléséig. A nagyobb, nyugati rész *Pannonia Superior*; a kisebb, keleti pedig *Pannonia Inferior* nevet nyert; és midőn később, a negyedik században, Galerius császár a Duna, Rába és Dráva közötti területet külön provinciává alakította *Pannonia Valeria* név alatt, amazt *Pannonia Prima*, emennek maradványait pedig *Pannonia Secunda*-nak is kezdték elnevezni, sőt ez utóbbira nézve a későbbi írók a *Savia* melléknevet is használták.

Pannoniánál kiterjedtebb volt a római provincia Dacia, mely szervezője után Trajana melléknevet visel, és a Tiszától a Dnieszter folyamig, a kárpátoktól a Dunáig nyúlt, tehát egy területre, melyhez Magyarország keleti részei és a mai dunai fejedelemségek nagyobb részben tartoztanak, és melynek magvát Erdély képezé. E Dacia később, hasonlóan Pannoniához, szintén több al-provin-

ciára oszlott, melyek kiterjedése és határaik azonban még kérdés alatt állanak.

E tartományokra is alkalmazva látjuk azon provinciális szerkezetet, mely a római császárság idejében az egész kiterjedt római birodalomban gyakorlatban állott, irányozva a leigázott tartományok hadereje és természeti kincsei lehetőleg kiaknázására, és melyet Pannonia és Dacia, mint végprovinciákra nézve rendszerint proconsulok kezeltenek. Egyike e proconsuloknak Sirmiumból, a másik Sabaria (a mai Szombathely) vagy Carnuntum-ból (a mai Petronell tájékán) parancsolt Alsó-illetőleg Felső-Pannoniának; míg Dacia helytartója Ulpia Trajana-ban a Vaskapunál tartotta székhelyet.

A római provinciák szervezetének részletei a magyar jogtörténetet nem érdeklik, miután azon folytonossága a római államintézmények és jognak, mely a germanok alkotta államok legtöbbjeiben oly nagy jelentőségű szerepet vitt, hazánkban fel nem lelhető. Nem institúciói-által, melyeknek hisz egyike sem érte túl Magyarországon a népvándorlás viharait, hatott a római uralom a magyar álladalmi életre, hanem egykori hatalma és fénye emlékeivel, melyeket az utána következett népeknek mivelődési csirákként hátrahagyott. A provinciák védelmére rendelt legióknak nagyszerű erődívenyekkel ellátott állomáshelyei (castra stativa), melyek közül nem egy vált virágzó római municipium középpontjává, védőjévé; a római gyarmatokban pazar fénynyel emelt építmények, a színházak, fürdőhelyek, vízvezetékek, a pogány istenek és istennőknek, később az egy Istennek szentelt templomok; a hidak és utak, melyek e városokat egymással és a központtal, Rómával hadászat és kereskedelem érdekében összeköték, és nem egyhelyütt már közel két ezer év romboló erejének ellentállani képesek; és végtére az alávetett népek verej-

tékével mivel bányák, melyek a római mivelés nyomait még most is feltüntetik; egyetemben a dicskörrel, melylyel Róma egykori nagysága birt: hatás nélkül nem maradhattak a birodalomban osztoszkodott népekre, sőt ezeket, mihelyt t. i. a mivelődés szükségét érezni kezdették, akarva nem akarva vonzották oly civilisatiohoz, mely római formákkal és elemekkel is dicsekedhetett. Az, hogy a római uralommal a római miveltség is némileg elterjedt hazánkban és pedig még mielőtt kelet-római jelleget öltött magára, az első jelentősebb történelmi szálát képezi, mely a későbbi Magyarországot a részben hason alapon nyugvó nyugat-európai társadalomhoz füzte. ¹⁾

2. §.

A római uralom bukása. A húnok.

A római uralom hazánkban már a harmadik században szünni kezdett; tarthatlanná tevék ezt az erejében mindinkább fogyatkozó római császárságra nézve a leigázott népek elégületlensége és az éjszaki barbarok szakadatlan támadásai. Hogy a german fajú góthok és vandalok becsapásait birodalma belsejébe megakadályozza, Aurelian császár a harmadik század végével önként átengedé nekik Daciát, melynek keleti részét, nevezetesen Erdélyt, a góthok, a nyugatit pedig a Tisza és Maros között a vandalok lepték el. A dák-római gyaratmosok, kivételével azon keveseknek, kik Moesiába vonultak át, megmaradtak régi dák székhelyeikben; és utódaik, kik a góthok uralmát később a húnokéval, egyik barbar népet a másikéval felcserélni kényszerültek, mint munkabíró, szorgalmas nép uraik által kimélve

¹⁾ A római uralmat hazánkban érdekesen ismertette Vass József: „Erdély a rómaiak alatt“ czimű munkájában.

megőrizték a népvándorlás csapásai és a népeket vegyítő ereje daczára római származásuk és miveltségük némi csillámaikat testalkatukban, nyelvükben. Későbbi szomszédjaik, a szlávok, kiknek szokásai, intézményei lassanként hozzájuk is átszivárogtak, őket pásztor életmódjuk után vlakkok, vlcchok vagyis *oláhoknak*¹⁾ nevezték el, míg ők magok tekintettel arra, hogy származásukat némi részben a rómaiakra vezették vissza, a román vagy ruman nevet vették igénybe.¹⁾

Az erdélyt elfoglalt góthok a hasonnevű, erőteljes german törzsnek csak egyik és pedig nyugati ágát képezték. Testvéreik, a *keleti góthok* a második század végétől innen a feketetenger partjait lakták szövetségben a velük rokonfajú gepidákkal. Geberich szerencsés hadjáratai a keleti góthokat és szövetségeseiket a negyedik század elejével a Tiszáig hozák, hol a jászokat legyőzött vandalok székhelyeit foglalák el és *Hermanarich* e század közepén alkotójává lőn azon hatalmas góth birodalomnak, mely a feketetengertől és a Dunától egész a keleti tengerig terjedve, hazánknak is tetemes részét magában foglalá és azt különböző german-fajú népekkel elárasztá. A nagy népáramlás azonban, mely a negyedik század végével vette kezdetét és nem is egy század lefolyása alatt a nyugat-római birodalmat feloszlata, először is *Hermanarich* birodalmának vetett véget és egy népfajt hozott a Duna mellékére, melynek több ágai azt még most is lakják: a *hún-schytha népfajt*.

A hún-schytha vagy finn népcsalád, melynek törzsei kisebb-nagyobb népcsoportozatokba egyesítve hullámzóttak az Európa és Ázsia között elterülő síkságon, a világtörténelemben a szorosabb értelemben vett *húnok*

¹⁾ V. ö. erre nézve Thierry Amade: Histoire d'Attila et de ses successeurs, Paris. 1865. II. kötet. (Magyarra fordította Szabó Károly.)

által jutottak első ízben szerepléshez, és különösen ezeknek nyugati, vagy Ural mentébeni ágai, a *fekete húnok* által. 374-ben történt, hogy ezen a római történetirók¹⁾ által legsetétebb színekkel festett nép átlépte a Volgát, és miután az alánokat leigázta, Hermanarich góth birodalmát megsemmisítette, és az ehhez tartozott különböző népeket diadalszekeréhez fűzte, a nyugati góthokat pedig dák székhelyeikből kiforgatta, tért foglalt hazánkban és fejedelmei deszkapalotáját a Közép-Duna mentében állítá fel. Megjelenése felzavarta a Duna völgyét lakott, jobbára german népségeket, melyeknek tetemes része Radagais alatt Olaszországba nyomult, támadásával Róma lételét helyezve egy ideig kérdésbe; míg a húnoktól elvált alánok a vandalokkal egyesülten Gallia és Spanyolországig hatoltak, Európa legnyugatibb széléig terjesztve ki a húnok által megindított népvándorlás hullámain.

Az ilykép hazánkban létesült hún uralom egy hódítóként fellépő, ázsiai nomád nép uralmát tükrözte, főleg kezdetben, vissza, élén az uralkodó hún törzsszel, mely, minden egyéb munkásságot megvetve, egyedül csak harcz és zsákmány után száguldozott; alattvalókként pedig számos, különböző fajú népekkel, melyek szervezetüket, a legtöbb esetben fejedelmeiket is megtartva, csak a hűség, hadszolgálat és adófizetés inkább csak külső kötelékei által voltak a húnok sorsához fűzve.²⁾ Ezen a kaspitengertől nyugatra, a feketetenger és a kelet-római birodalom határaitól fel egész a balti tengerig szakadatlan hullámvászonban állott hún-scytha, german s szláv népek tömege csak akkor nyerte a hún hatalomhoz tartozásának, uralmi egységének határozottabb

¹⁾ Különösen Ammianus Marcellinus.

²⁾ V. ö. erre nézve Thierry Amade fentebb idézett munkáját.

kifejezését, midőn *Etele* (433—453) annak teljes erejét a római világ ellen küzdőterre vitte, és a Dunát átlépve a régi Pannoniának romjain a hún uralmat az adriai tengerig, az alpesekig kiterjeszté. Azonban *Etele* birodalmának egysége is inkább csak nagyszerű személyiségének tekintélye, erélye által közvetített külső egység volt, nem pedig a népek együvé valóságának érzete s az intézmények közössége által összefűzött, és ép azért a nevezetes férfiú kimúltával, a fiai viszálykodása és az alávett népek lázadása mellett, a húnokra nézve szerencsétlen netadi ütközet folytán úgy szólván nyomban felbomlott; de nem jelentékeny hatás nélkül a későbbi századokra, különösen hazánk viszonyai fejlődésére.

Etelének fellépése ugyanis, a midőn egy részt a római birodalom gyengeségét, és másrészt az európai barbar világban, melynek ő élén állott, rejlő erőt első tárta fel egész valójában, nagy mértékben sietette a nyugat-római világ feloszlását és annak romjain barbar uralmak keletkezését, sőt ennek tulajdonképi eszközlője volt; a hún-scytha népek pedig, melyeket ő hozott állandóan a Volga és a Duna közötti tájakra *Attila* és birodalma emlékenél lelkesültek harci tettekre és buzdultak törekvésekre, hogy megújítsák az egykori hún hatalmat, visszanyerjék, mint mondák, *Attilának* örökségét. Ez emlék kísérte tetteiknél a különböző hún-scytha népeket; ez kalauzolta a Duna, a Tisza mellékére a magyarokat. Hogy a magyar nemzeti élet itt a négy folyam partjain találta hazáját, az *Etele* itteni szereplésének tulajdonítandó első sorban, és ép azért a monda, a népek ezen legrégebb krónikája, helyesen állítja e hódító nagyszerű alakját nemzeti életünk bölcsőjéhez.¹⁾

¹⁾ Lásd erre nézve *Thierry Attilá-ját* és *Wenczel Gusztáv: Egyetemes európai jogtörténet* 13. §.

A szerencsétlen netadi ütközet kiszorította a húnokat hazánkból, a Duna alsó folyásáig (Hunnivár) kénytelenitvén őket visszavonulni. Csak egy csekély töredék vette magát Erdély könnyen védhető bércei közé, hol idővel több hún, nevezetesen avar rajok által gyarapítva, az ősi szokásokat megőriznie sikertült. E máig élő maradványa Attila húnjainak a *székelység*.¹⁾

3. §.

A german népfaj ujólagos uralomra jutása hazánkban.

Avarok.

A hún birodalom bukását a győztes german népfajnak ujólagos terjeszkedése hazánkban követte. A *gepidák*²⁾ a régi Daciát és a Duna s Tisza közötti lapályokat foglalák el; a *keleti góthok* pedig³⁾ Theodemir, Videmir s Valemir testvérek alatt három csoportozatban a régi Pannoniát lepték el, mint „a római birodalomnak vendégei s szövetségesei“, tehát némileg alattvalói is; míg tőlük éjszakra különböző csekélyebb jelentőségű german népek foglaltak lakhelyeket. Ezeknek, u. m. a herulok, rúgiak, scyrrak, tetemesebb részét ugyan Odoaker kevéssel a hún birodalom bukása után Olaszországba vezeté, hol a nyugat-római birodalomnak vetett véget (476), és két évtizeddel később Nagy Theodorik is élén a keleti góthoknak átlépte az alpeket: azonban ezek

¹⁾ A székelyek származását a húnoktól e nép ezer éves hagyománya vallja, melyet semmiféle hiteles történelmi adat sem czáfol meg, s mely ellen mindeddig csak merő hypothesisek állittattak fel. V. ö. Szilágyi: Erdélyország történelme Pest 1866. I. r. 96. l. és Kőváry: Erdély történelme. Pest 1859. ~~XX~~

²⁾ Aschbach József: Geschichte der Gepiden (Archiv für Geschichte und Literatur) VI. kötet. Frankfurt 1835.

³⁾ V. ö. erre nézve Sartorius és Manso-nak a keleti góthokról irt műveit.

elvonulása csak más german fajú népségeknek engedett helyet, nevezetesen a *longobardoknak*, kik Justinian császár felhívására Pannoniába nyomultak le. Jelentősebb változás hazánk népelemeiben csak akkor következett be, midőn a longobardok és gepidák között kitört viszálykodások alkalmat szolgáltatottak a hún-scytha uralom felélesztésére a Dunának, Tiszának partjain.

A keleti húnok egyik ágának a *vár-kúnok* vagy (*ál*) *avaroknak* jutott az hivatásul, kik a hatodik század dereka táján jelentek meg az Al-Dunánál, honnan a longobardok felhívására a gepidákra törve, és ezeknek megsemmisítése, amazoknak pedig Olaszországba vonulása után székhelyeiket elfoglalva, országot alapítottak (568. évben), mely egy ideig ha nem is erő kifejtésre, de kiterjedésre nézve vetekedhetett Attila birodalmával.

Az avarok uralma,¹⁾ mely alkatelemeinek laza és pusztán külső összefüggése folytán az egykori hún birodalom képét eleveníté fel, vegyítve azonban némi keleti vonással, több mint két százados fennállása alatt nem hozott létre maradandó intézményeket; hanem, midőn a german népségeket hazánk területéről úgy szólván végkép leszorítá, vele s általa új népelemek jöttek ide, melyek a későbbi magyar álladalmi életben is szerepeltek, sőt részben még jelenleg is szerepet visznek. Ezek a *bolgárok* és az ind-európai népekhez számított *szlávok*.

Amazok a hunno-scythák egyik legerőteljesebb törzse, az avarokhoz inkább szövetségi, mint alávetettségi viszonyban állva, kisebb-nagyobb csoportozatokban őshazájuktól, a Volga mellékétől (Nagy-Bolgárország),

¹⁾ Thierry Amade fentebb idézett munkáján kívül, az avarok történetével különösen foglalkoztak Csengery Antal: Az avarok története (Történelmi tanulmányok I. k. Pest: 1857.) és Wenzel Gusztáv az „Avarok“ című cikkben az Egyetemes magyar Encyclopaedia IV. kötetében.

egész a Duna vidékéig terjeszkedtek.¹⁾ A szlávok ellenben, kik Etele birodalma feloszlása után jutottak történelmi szerepléshez, és tarka nevezetű népszövetségekre (főleg antok, wendek és szlovenekre) oszolva, a Kárpátoktól éjszakra a balti tengerig elterülő vidéket lakták és egynémely rajaikkal egész a fekete tengerig hatoltak, súlyosan érezék az avar hatalom karát, és pedig annál súlyosabban, minél közelebb veté őket a sors az avar kaganok földvárjaihoz (Hring-ehhez).²⁾ Mindkettőt többé-kevésbé önálló álladalmi alakuláshoz az avar birodalom hanyatlása, illetőleg bukása juttatta.

4. §.

Az avar birodalom bukása. Horvátország, Szerbia, Bulgaria alapítása.

Az avar uralomnak, mely a keleti császárságot folytonos rettegésben tartotta, hanyatlása a hetedik század elejével azon kudarcz folytán következett be, mely az avarságot 626-ban Konstantinápoly falai alatt érte. Ez meg erőt öntött a kegyetlen járom alatt tartott szlávokba, különösen a *wendekbe*, kiknek *Samo* szerencsés vezénylete alatt sikerült függetlenségüket kivívni és az avoroktól nyugat és éjszakra uralmat alapítani, melyből az avar birodalom bukásával a nagy-morva birodalom fejlődött ki, és mely egyszersmind az elemeket szolgáltatta az avar uralom déli határainak visszaszorítására. *xx*

Heraklius császár ugyanis, hogy Dalmátiát az avarok támadásai elől megóvjja, felhívta ellenük a *fehér*

¹⁾ V. ö. Hilferding A.: Geschichte der Serben und Bulgaren, aus dem Russischen. Bautzen 1856.

²⁾ Lásd ezekre nézve Safarik Pál József: Slavische Alterthümer. Lipsce 1844. 2. kötet.

horvátokat vagy *chrobatokat* (hegyi lakókat), kik akkoron a Kárpátoktól éjszakra a mai Gallicianak nyugati részében laktak volt. Egyik nemzetségük megfelelt e kivánságnak és öt fivér (Klukas, Lobel, Kozentzes, Muchlo és Krobate s két nővér Juga s Buga) vezénylete alatt Dalmatiába indult, hol az avarokkal néhány évig viselt háboruskodás után 642. táján e tartományt birtokába ejtette, természetesen Byzancz fenhatósága alatt. Idővel innét egész a Drávaig terjeszkedtek a horvátok s a Verbasz vize, az Adria és a Dráva közötti területet birtokolták, két államot alkotva: u. m. a *tengerparti Horvátországot* a mai Dalmatia és Török-Horvátország területén (*Croatia maritima*), és az *éjszakit*, melyet, mivel a Dráva és Száva folyamok között terült el, később a *folyamközi Horvátországnak* (*Croatia interamensis*) is neveztek.

A horvátokat úgy szólván nyomban követték ősi hazájukban keleti szomszédjaik, a *szerbek*, kiknek egyik töredéke, lakhelyét a Visztula mentében elhagyva, szintén átkelt a Kárpátokon s Herakliustól azon földeket nyerte, melyek a Verbasz-tól az Iber és Kolubár vizéig és a Dunától délfelé olykép vonultak, hogy Horvátország körül az adriai partok hosszában ivet képeztek, Durazzóig (Dyrrhahium). E terület a mai *Bosnia* és *Serbiának* egy része.

Miután mind a horvátok, mind pedig a szerbek között még a hetedik század folyamában a keresztény vallás elterjedni kezdett, mely azonban teljes uralomra náluk csak századok mulván vergődhetett, az évkönyvek mindkét szláv tartományt a horvátok és szerbek ősi hazájával szemben a keresztény melléknévvel is emlegetik,

mig emezek nemcsak a nagy, hanem a pogány Croatia és Szerbiának is neveztetnek.¹⁾

Horvát és szerb rokonaik példája által ösztönözve még egyéb, kisebb-nagyobb, szláv rajok telepedtek meg tőlük keletre, főleg az Al-Duna mentében, névszerint a severek, azonban itt önálló álladalmi alakuláshoz nem a szlávok, hanem a bolgárok jutottanak.

Az avarok veresége a bolgárok elszakadását is maga után vonta. Fejedelmük Kuwrat kimultával a Volgától egész Pannoniáig terjeszkedő bolgár uralom ennek öt fia között megoszolván, ezek egyike, Asparukh, a Dunát átlépve s Varnát elfoglalva azon nagy tartomány birtokába helyezte magát, mely hódítói után ezóta *Bulgaria* nevet visel. Az itt talált és később még sürtien ide özönlött szláv népségek idővel ezen kezdetben merően hún uralomnak mindinkább szláv jelleget kölcsönöztek, mely azonban túlnyomóságra csak századok mulván emelkedhetett, valamint a keresztény hit is, majd kelet, majd nyugat felől terjesztve csak századok mulván verhetett náluk gyökeret.

A byzanci politika ezen teremtményei által tetemesen összeszorult és tétlenségre kényszerített avar birodalom végleges elenyészte csak másfél századdal ez események után következett be. Megsemmisítője Nagy Károly volt, ki nyolcz évi hadviselés után vett erőt az avarokon (800 kr. u.). Egy csekély töredékük frank felsőbbtség alatt egy ideig még fentartá magát a Fertő vidékén; a bizonyára tetemesebb rész beleolvadt a törzserokon bolgárságba.

¹ Lásd Constantinus Porphyrogeneta : De administratione Imperii C. 30. 31. és Szalay László : A horvát kérdéshez Pest 1861. 11—13. l.

Hazánk népelemei közvetlenül a honfoglalás előtt.

Az avar birodalom bukásával a Dunántult, mely mint frank grófság a régi Pannonia nevet visszanyerte, *németség* árasztotta el. Hazánkknak a Dunától éjszakra egész a Garam vizéig s talán még tovább keletre terjeszkedő részébe *szláv* és pedig különösen a morvakkal rokon elem szivárgott át, az, mely a nyugat-éjszaki Magyarországnak mai nap is a tótság jellegét kölcsönzi; mely szláv nép azon morva uralomhoz tartozott, melyet Moimir a kilenczedik század második évtizedében frank felsőbbtség alatt létesített, a későbbi gyenge Karolingok alatt azonban magát mindinkább függetlenítve még ugyanazon század hanyatlásával a moimarida Svatopluk alatt tekintélyes országgá, az u. n. *Nagy-Morva birodalom*má nevededett, súlypontját a mai Cseh- és Morvaországban birva. Method és Kyrill apostoli buzgalma által a keresztény hitre térítve a morva birodalom egy külön érsekségnek is színhelyévé lőn; míg a *németség* elterjedésével a régi Pannoniában ismét létesült keresztény egyházak a passauai püspökséghez s ez által a salzburgi érsekséghez tartoztanak.¹⁾

Hazánk keleti részeiben azonban az avar birodalom felbomlása után is fentartá magát a *hún-scytha* népelem, mely, helylyel-közzel oláhság és szlávelemmel vegyítve vagy pedig meg is szakítva, ismét egész a Volgáig uralkodó népelemként szerepelt. Képviselői ez időben főleg a *bolgárok* voltak, kik nem csak az *al-dunai Bolgárországot* birták, hanem és pedig valószínűleg ettől függésben, *bolgár uralom* létezett a *Duna s Tisza között Zalan*

¹⁾ V. ö. erre nézve Árp. kori új okmánytár VI. kötet. 1—6. l. közlött okmányt, melyben Arnulf császár a salzburgi érsekség megyéjét megerősíti

alatt és ettől ismét délre egy másik, melybe azonban tetemes mértékben vegyültek oláh és szláv elemek, *Glad* alatt a mai Bánságban. Képviselték továbbá hazánk területén a hún-scytha népfajt a *székelyek*, ezen maradványai a tulajdonképi húnoknak, Erdély éjszak-keleti szegletében; míg Erdély többi szláv, de különösen *oláh* faj lakossága közös uralomba volt egyesítve *Gyeló* által. ×

Nem ugyan hazánkban, de annak éjszaki s keleti szomszédságában s nem sokára benne is helyet foglalandók szerepeltek a hún-scytha népek közül a *kúnok* vagy *bessenyők* és továbbá a *kazárok* vagy *kozárok*, kik már az ötödik század végével a hún birodalom szétbomlása után emelkedtek jelentőségre és a fekete s kaspitenger mellett alapított országuk ekkor, t. i. a hetedik századtól kezdve a kilencedik század közepéig, élte virágzási korát, mely kozár népnek egy csekély töredékét képezték azon kozárok, kik felett a Tisza, Szamos s Maros között *Marót* uralkodott.

E népelemeket, t. i. a hún-scytha, german, szláv és az ebbe nagyrészt átolvadt oláh népelemet, és pedig ily számos csoportozatra osztva, hagyta hátra hazánkban a felette annyiszor elvihartzott népvándorlás, midőn a kilencedik század közepén lecsillapodni kezdett. Azon öt század alatt, mely hazánkban a római uralom megszűnése óta lefolyt, közülök egyik sem volt képes itt állandóan megalkotni. Lehetlenítette azt a különböző barbar népeknek ama kalandszerű nyughatatlansága, mely a népvándorlás korszakát annyira jellemzi¹⁾, és mely nagyszerű erőhatalom kifejtésével ugyan időnként fékezhető volt, azonban ennek lazulásával csakhamar megújult, rohamai a népvándorlás legtermé-

¹⁾ Lásd erre nézve Laurent F.: Les Barbares et le catholicisme. Paris 1864.

szetesebb átmeneti tartományát, a mai Magyarországot érvén első sorban.

Csak is a kilencedik század vége felé, midőn az európai szárazföld nyugati felében a keresztény vallás általános elterjedése és Nagy Károly politikája folytán némileg egységes irányt nyert german népségeknek maradandó sorakozása kezdetét vette, és pedig a szerint, a mint tisztán (németiség) vagy többé-kevésbé római elemekkel vegyítve (Francia-, Olasz-, Spanyolhonban) jelenkeztek; továbbá hazánktól éjszakra a szlávok első álladalmi szervezkedése[†] már véghez ment, tőle délre pedig Byzancz fenhatósága alatt szintén szláv elemek foglaltak állandó székeket; és végtére a kelet újabb s újabb néprajoknak a nyugati Európára bocsájtását abban hagyni kezdé: érkezett el az alkalmas időpont álladalom megalkotására a Dunának, Tiszának partjain.

Azonban államalkotólag ekkor is az itt lakozó népek közül egyik sem volt képes fellépni. Nem a németiség, mely Németország ez időbeni zilált állapota mellett, terjeszkedési erővel ekkor épen nem birt; és nem a szlávok vagy a bolgárok, kiknek hogy itt államot megalkotassanak, nem csak ez országban akkor osztozkodott népekkel kellett volna megküzdeniök, hanem, miután erejük súlypontja ez országon kívül feküdt, egyszersmind kibontakozniok azon állami kötelékből, mely öket majd Byzancz, majd Németországhoz fűzte, mi már magában véve erejököt teljesen igénybe vette volna. Egy új nép megjelenésére volt tehát szükség, mely túlnyomó hadi képzettséggel, de egyuttal álladalom megalkotására elégséges ildommal is birva, az itt lakozó különböző népségeket egy állami egészbe egyesítse. E népet a népvándorlás utolsó hullámvetésekép a hún-scytha fajú *magyar nemzet* képében kalauzolta ide a gondviselés a 9-ik század utolsó évtizedében.

II. FEJEZET.

Az ősi magyar nemzeti szervezet.

1. §.

Bevezetés. Források.

Az ősi magyar nemzeti szervezet kora (888—1000), mely összeesik a vezérek korával, a magyar jogtörténelem szempontjából nagyfontosságú; mert hisz ez volt azon szervezet korszaka, melynek uralma alatt a magyar nemzet „úgy szólván még ázsiai életét folytatta Európa szívében folytonos harczot víva a multjával, nemzeti intézményeivel, apáitól öröklött őshitével oly élénk ellentétet képező keresztény polgárisultság ellen. E kor volt az ősmagyar szellem önálló működésének kora“¹⁾ mely az itteni álladalmi és társadalmi életet sajátos magyar nemzeti alapra fektette és ez által köz- és magánjogunknak azon egyéb jogoktól több tekintetben eltérő jellemet kölcsönözte, mely ezeket mindannyi fejlődési szakaikon által le egész napjainkig kíséri.

E szervezet ismeretét a hazai és külföldi krónikákból kell meritenünk, szellemét pedig csak is ezek adatainak egybevetése által későbbi álladalmi és társadalmi intézményeikkel lehet felderíteni.

Korszakunkkal foglalkozó *hazai krónikáink* közül „Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok

¹⁾ V. ö. Szabó Károly: A vezérek kora. (Budap. Szemle. Régi foly. 3. kötet.)

tetteiről“, vagy, röviden mondva, a „Névtelen“, „Anonymus“ említendő első helyen. E munka, mely a honfoglalás történetét adja elő és abban a magyarság legelső nemzeti szervezkedését is, csak is későbbi korból, a tizenharmadik század végéről vagy pedig a tizennegyediknek elejéről származott másolatban van fentartva, mely jelenleg a bécsi császári udvari könyvtárban őriztetik, és mely után adta ki azt első ízben 1746-ban Schwandtner¹⁾ és eszközölte annak hivebb kiadását Endlicher²⁾, míg remek fordítását, számos nagybecsű felvilágosító jegyzetek kíséretében, Szabó Károlytól birjuk.³⁾ A munka szerzője, miután ő magát abban meg nem nevezi, hanem csak is „Magyarország néhai jó emlékezetű nagy dicső királya Béla jegyzőjé“-nek írja, előttünk ismeretlen, és ép azért e krónikának mind kora, mind pedig hitelessége heves tudományos vita tárgyát képezte.⁴⁾ A jelenleg uralkodó nézet őt I. Béla jegyzőjének⁵⁾ tartja és hite-

1) *Scriptores rerum hungaricarum veteres, ae genuini. I. kötet.*

2) *Rerum Hungaricarum monumente arpadiana ed. Endlicher. Sangalli. 1849.*

3) Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok tetteiről. Ford. Szabó Károly. Pest, 1860.

4) V. ö. Vass József: Béla király névtelen jegyzőjének kora. Pest, 1865. Schwandtner-féle jutalommal koszorúzott pályamunka.

5) I. Béla jegyzőjének tartják őt Toldy Ferencz, Szabó Károly, Casse Bódog és Thierry Amade; II. Béláénak: Podhradszky József és Jámbor Pál; III. Béláénak: egy névtelen czikkíró a magyar tudományos encyclopaedia III. kötetében, valamint Rössler Ede; IV. Béláénak: Bartal György. Mind nyelvészeti okok (t. i. a benne előforduló magyar szavaknak hasonlatossága a 11. századbeli Pray codexszel), mind pedig az, hogy ő magát a nemzet első történetírójának vallja, mit, ha a 12. században él, nem mondhatott volna; továbbá hogy I. Bélától kezdve egy királyt sem említ; hogy azon nemzetiségek, melyekről mint korábban még virágzókról emlékeznek, már Kézai korában nem léteztek; hogy mikor munkáját írta még a hősmonda teljes frissességében élt, míg ezt a 12-ik századtól fogva mindinkább elveszíté és végre a nagy hézag, mely közte és Kézai krónikája között felismerhető, mi bizonyítja, hogy jóval Kézai előtt írhatott: I. Béla kora mellett szólanak. V. ö. milderre nézve Vass József fentebb idézett munkáját.

lességét ez időszakra vonatkozó írók tudósításaival, valamint későbbi álladalmi és társadalmi intézményeinkkel való egybevetése minden kétségen kívül helyezi.¹⁾

Jelentőségre a „Névtelen“ munkájával vetekedik a *csiki székely krónika*, mely 1533-ban az ősszékely Sándor család birtokában találtatott régi irományokból szerkesztetett, és a székelység viszontagságait Árpádtól egész Szent Lászlóig adja elő, beleszövésével a régi, még pogány korbéli szervezetnek és hozzátoldásával némi későbbi családtörténeti adatoknak. E krónikának eredeti szerkezete szintén elveszett és csak egy 1796-ban készült másolat maradt reánk, mely Székely Mihály „A nemes székely nemzet constitutioi“ czimű oklevélgyűjteményében (276—295 l.) lőn közölve. Hitelességét e krónikának, mely az ősi magyar nemzeti szervezet felderítéséhez megbecsülhetlen adatokat szolgáltatott, az ellene intézett heves megtámadások ellenében Nagyajtai Kovács István²⁾, és Szabó Károly³⁾ diadalmasan védték.

Egyéb hazai krónikáink közül e korra nézve még jelentőséggel birnak:

Kézay Simon mester magyar krónikája, mely a 13. század végével IV. v. Kún László uralkodása alatt iratott és a magyar nemzeti élet legrégebb idejétől Kún Lászlónak 1282. a Hód tavánál a kúnok felett nyert győzelme előadásával végződik, adatait a nemzeti hagyomány és régibb, előttünk ismeretlen krónikákból merítve. Kiadását első ízben Horányi Elek 1782-ben esz-

¹⁾ Ide illenek Bartal Györgynek a „Névtelen“-ről irt (Commentarii I. 22. l.) magasztaló szavai: „Mihi quidem, si quod sentio, veterum dicere verbis licet, unus ille est pro centum millibus.

²⁾ Nemzeti társalkodó. Kolozsvárt 1833. II. évfolyam.

³⁾ Uj Magyar Muzeum. Pest, 1854. évf. II. köt. „Az 1533. székely krónika hitelességének védelme“ czimű remek értekezésében.

közölte; ¹⁾ jegyzetekkel kísért fordítását Szabó Károly tollából birjuk. ²⁾ — Továbbá:

Túróczy János, ki Korvin Mátyás uralkodása idejében adta ki a magyarok krónikáját; ³⁾ az ugyanazon korban készült „*Chronicon Budense*“; ⁴⁾ a „*Chronicon Posoniense*“ ⁵⁾ és a „*Marci Chronicon*.“ ⁶⁾

A külföldi, e korra vonatkozó írók közül a magyar jogtörténelem szempontjából nagy fontossággal bírnak: *Bölcs Leo*, byzanti császár „*Tacticorum*“ czimű munkája ⁷⁾, és még inkább *Biborban született Konstantin császárnak* (Constantinus Porphyrogeneta) „*A birodalom kormányzásáról*“ és „*A byzanti udvar szertartásairól*“ irt művei, melyeknek a magyar nemzetre vonatkozó fejezeteit Szabó Károly fordította magyarra, ⁸⁾ és egyuttal az azokat kísérő jegyzetekben ezen Árpáddal egykorú kútfők adatainak egybehangzását hazai krónikáink tudósításaival kimutatta.

Ellenben a 9. és 10. századból reánk maradt *nyugati évkönyvek* ⁹⁾ jogtörténelmünkre nézve csak alárendelt jelentőségűek, miután bennünket jobbára csak

¹⁾ Később még számos kiadást ért; leghitelesebben adta ki ezt Endlicher a Monumenta Arpadiana-kban.

²⁾ Kézai Simon mester magyar krónikája. Fordította Szabó Károly. Pest, 1862.

³⁾ Schwandtner: *Scriptores verum hungaricar. Tyrnaviae. 1765. I. r. 61—481. l.*

⁴⁾ Kiadta Podbradeczy József. Buda, 1838.

⁵⁾ Kiadatott Pozsonyban 1852.

⁶⁾ Kiadása 1868-ban Toldy Ferencz által eszközöltetett.

⁷⁾ Közzétette azt Kollár Ádám: *Historiae jurisque publici Regni Ungariae Amoenitates. Vindob. 1783. I. k.*

⁸⁾ Lásd: Magyar akadémiai értesítő. Pest, 1860. I. köt. 61—167. l.

⁹⁾ Ezek, mint például Ekkehard, Luitprand, Regino, Flodoard munkái, és azon különböző névtelenektől szerkesztett, rendszerint egymástól leirt és csak némi újlagos folytatással ellátott annales-ek, jobbára Pertz, *Monumenta Germaniae Historica* czimű kútfőgyűjteményében találhatók.

a magyarok hadjáratairól, pusztításairól tudósítanak, de nem egyszeremind álladalmi és társadalmi intézményeinkről.¹⁾

2. §.

A magyarság nemzetté alakulása.

Midőn évszámításunk 884. évében a magyarság egy része volga-melléki őshazáját (Nagy-Magyarország) idegen népek nyomása folytán odahagyni kénytelenült, ezen első történelmi fellépése alkalmával nem jelentkezett még nemzeti egésként. *Hét magyar törzset* (sajátos néven valószínűleg *hadaknak*²⁾ hívták őket) említnek a kútfők, u. m. Nyék, Megyer, Kürt, Tarján, Jenő, Kara és Kaza,³⁾ melyek semmiféle közös hatalmat sem ismerve el, pusztán csak a nyelv, gondolkodás és szokások azonossága által lehettek egymáshoz csatolva, mely köteleket a vándorlás alatt átélt viszontagságok közössége folyvást szorosabbakká fűzött.

A törzsek, melyek ismét *ágakra*, állítólag 108 ágra, oszoltak, egymástól teljesen függetlenül kormányozták magokat. Mindegyik törzs a körében főszerepet vivő család kebeléből választott⁴⁾ *törzsfővel*, u. n. *hadnaggyal* (fejedelmi személy, kapitány, vajda)⁵⁾ birt, ki bizonyára az ágak főnökei, az *al-hadnaggyok*, és a tekintélye-

¹⁾ E korszak történelmét tárgyaló művek közül különösen Szabó Károly műve: *A magyar vezérek kora* Árpádtól Szent Istvánig. Pest, 1869. emelendő ki.

²⁾ V. ö. Szabó Károly: *A magyar vezérek kora*. Pest, 1869. 21. l.

³⁾ E neveket Konstantinosz Porphyrogeneta tartotta fen nekünk: *De administrando imperio* cap. 40.

⁴⁾ Ez természetes következménye volt a törzsszervezetnek, és igazoltatik krónikáink által is. V. ö. Szabó Károly i. m. 24—25. l.

⁵⁾ V. ö. Béla király névtelen jegyzőjét a bevezetés és az ötödik fejezetben, hol „septem principales personae”-ról szól; kapitányoknak nevezik a törzsfőket legtöbb krónikáink, míg a vajda néven őket Konstantin császár emlegeti.

= *magyarok*
I.

*államok elvált kora
őnd Pao Károly é
Fehérszín*

sebb törzsbeli családok fejei tanácsával vezette a nemzetség tagjait hadba, igazgatta őket béke idején, a törzs fontosabb ügyei felett annak mindannyi önálló tagjaiból alkotott *törzsgyűléscken* határozván. És a törzsek, valamint az ágak, hadnagyaik mellett birtak még külön bírákkal is, kik általuk választattak, vagy pedig, ha ugyanis a székelyek intézményeiről szabad következtést vonunk, tisztüket a vérség jogán nemek s ágak szerint viselték.¹⁾

Ily merő törzsszerkezetben élt a magyarság azon első telepben is, melyet vándorlása alatt a Deneper melletti *lebedi* sikon lelt, szomszédjában a vele törzssrokon kozároknak; és azt vitte magával három évvel később (887) a mai Moldva s Bessarabia vidékére, a Deneper, Búg, Neszter, Prúth és Szereth folyamok által öntözött *etel-* vagyis *folyam-közi* tartományba is.

Itt azonban, részint hogy a bessenyők támadásának sikeresebben ellentállhassanak, részint pedig azon czél érdekében, mely az őshazából való kivándorlástól fogva előttük lebegett, hogy tudniillik új hazát szerezzenek magoknak, és pedig azt, melyet egykor őseik Attila alatt birtak volt,²⁾ érezni kezdék a magyar törzsek a tömörülés, és evvel a közös vezénylet szükségességét. A viszonyok tehát már az etelközi hazában létrehozták a külön álló magyar törzsek között azon érdekközösséget, melyet helyesen nevezünk az emberi társadalom rejtett kötelékének, és mely őket közös célok, különösen a

¹⁾ V. ö. többi között a Maros széki hadnagyságra vonatkozó lajstromot. Századok 1868. 673—692. l.

²⁾ Hogy a magyar nemzet megtelepülésére itt e hazában nevezetes befolyással volt Etelének itteni szereplése, már az előbbi fejezetben lőn fejtegetve és ezt hangosan hirdeti a nemzeti hagyomány; mely Attila mondákra nézve. V. ö. Thierry Amadé: *Histoire d'Attila et de ses successeurs* II. kötet. „Les légendes et traditions hongroises“.

honalapítás czélja által áthatott, a felé közösen haladó tehát szervesen összműködő egészszé, vagy is *nemzetté* tömöríté.

És a hét törzsnek ezen tényleg létesült benső összeköttetése külső kifejezését lelte, midőn a kozár khán s Előd vajda tanácsára Árpádöt, Álmos fiát a magyar nemzetséghez tartozó Turul nemből vezérökké választva, őt kozár szokás szerint pajzson magok fölé emelték és esküt tevének azon ünnepélyes szerződésre, melyben a hét szövetkező törzs a vezéri hatalom határait megállapítá és egyuttal a törzseknek további önálló szereplését a nemzeti élet körén belől biztosítá. A szerződés tartalma a következő:

1-ör. Hogy mig Árpád és maradéka él, a nemzet mindíg Árpád véreből fog vezért választani.

2-szor. Hogy a mit köz erővel szerezhettek, abban mindenki közösen részesüljön.

3-szor. Hogy azok az előkelő személyek, a kik Árpádöt szabad akaratjokból urokká választották, soha se magok se maradékaik a vezér tanácsából és az országlás tisztéből ki ne rekesztessenek.

4-szer. Hogy ha valaki maradékaik közül hűtlenné lenne a vezér személye ellen és viszálkodást támasztana a vezér és rokonai közt, a vétkesnek vére akként omoljék, miként ők az esküközben véreket ontották.

5-ör. Hogy ha valaki Árpád és maradékai vagy a nemzetségfőnökök közül az eskü pontjait meg akarná szegni, átok alatt legyen mindörökké.¹⁾

6-szor. Hogy a ki a nemzeti gyűlésekre, vagy a hírnökök hadba szólítására a táborban meg nem jelenik, és

¹⁾ Így adja elő az 5. pontot a Névtelen 6. fejezet.

elmaradásának okát nem adhatja, ketté hasítassék vagy szolgaságra taszítassék.¹⁾

Az eskü, melylyel a szövethkező törzsek e szerződés
 * pontjait megerősíték, a hún-scytha népeknél szokásos
 **^{*} vér-eskü²⁾ volt, a hét törzs fejei (Árpád, Előd, Könd,
 Önd, Tas, Huba és Töhütöm) tőreikkel felmetszett
 karjaik vérenek egy edénybe hullatásával mondván át-
 kot a szerződés pontjait megszegőkre.

E véreskürről elnevezett *vérszerződés* volt azon kö-
 telék, mely a vándor magyar törzseket jogilag egyesíté
 és a benne foglalt szervezet nemzeti létük biztos alapjait
 veté meg, melyet, ha ugyanis azt álladalmi létté átala-
 kitani s tovább fejleszteni akarták, határozott földterü-
 lethez kellett még kötniök. Alkalmass területként e
 célra a nemzeti hagyomány, a helyzet Etelközben, va-
 lamint az akkori politikai viszonyok a Kárpátok alatt
 elterülő négy folyamú tartományt jelelték ki.

3. §.

A honfoglalás.

A vérszerződés által közjogi egészszé vált magyar-
 ság csak 889-ben a bolgárokkal szerencsétlenül vívott
 háboru után indult a honfoglalás művéhez, melynél
 Árpád mint a honkereső nemzetnek e végre megválasz-

**^{*} ¹⁾ E hatodik pontot, melyet a Névtelen nem emlit, a csiki székely kró-
 nika tartotta fen, csakhogy a székely rabonbánra alkalmazva: „Siquis vero
 ad sacrificium supremi Rabonbani non comparuerit per media viscera trans-
 figuratur“, mely elvnek érvényességéről az ősi magyar nemzeti életben a kró-
 nikák tanuskodnak. (Lásd e fejezet 42-ik §-át). Különben a vérszerződés-
 nek a csiki székely krónika által közlött többi pontjai értelmükre nézve
 teljesen megegyeznek a Névtelen 6. fejezetében közlöttekkel, csakhogy
 Szabó Károly helyes megjegyzése szerint, jóval népisebb szöveggelessel
 bírnak. V. ö. Uj magyar muzeum 1854. II. 400—401. l.

²⁾ Ez ősrégi scythia szokásra nézve, melyet több régi görög és római
 író is bizonyít, v. ö. Szabó Károly: A magyar vezérek kora 38. l. 1. jegyz.

tott közege, vezére jelenkezik és nem viszi hasonlóan a római birodalom romjain létesült german uralmak megalkotóihoz a vállalkozó hódító szerepét, valamint nem a magyarság azok pusztán csak a személyes hűség köteleke által összetartott csapatjaiét. És ép ez, hogy t. i. a magyarság mint szervezett egész, mint nemzet indult e négy folyamú ország elfoglalására fosztja meg a magyar foglalást a haute-ville-i Tankredek, a hódító Vilmosok foglalásai kalandszerű színezetétől és neki sajátlagos jeleget kölesönöz, melyet a magyar foglalás jelelésére alkalmazott *honfoglalás* szó, szemben a germanok által használt uralomalapítás kifejezéssel, eléggé jellemzően kifejez. A german hódító és táborában úgy szólván mindegyik vitéz uralmat keresett maga számára, a magyar nemzet magának hazát.¹⁾

A magyar nemzet a honfoglalást több rokon törzsek csatlakozásával vitte véghez. Gyarapították ugyanis erejét a *kúnok*, kikkel a Moldvából éjszak felé nyomuló magyarok Kievnél mint ellenséggel találkoztak, az emlékezetes kievi ostrom után azonban velük szövetségre léptek, és őket vezéreikkel (Ed, Edömér, Ete, Acsád, Böngér, Vojta és Ketel) együtt a vérszerződésbe foglalva a nemzeti test tagjaivá avatták.²⁾ A kútfők ép azért a kúnokat a magyarok nyolczadik törzsének mondják³⁾ és utódaik a hét törzshez tartozókkal idő folytán végkép összevegyültek, pusztán sajátlagos (palócz) szó-

¹⁾ V. ö. Hajnik Imre: Magyarország és a hűbéri Európa. Pest, 1867. 12—15. l.

²⁾ Hogy a kún törzsek is a vérszerződés elfogadása által vétettek fel a nemzettestbe, azt az ősi magyar nemzeti szervezet természete, a kúnoknak a magyarokkal hason módú részesítése az elfoglalt haza földében és a székelyek példája gyaníttatják.

³⁾ Konstantinosz Porphyrogeneta: De administrando imperio. 40. fejezet.

járásuk által lévén még századok mulván is felismerhetők.

És csatlakoztak a honfoglaló ősökhöz Etelének húnjai, a *székelyek* is, kik szövetségüket a nemzetnek még vándorlása alatt e hazán kívül, az u. n. ruthén földön a Kárpátoktól éjszakra, külön követség által ajánlák fel, mely, annak jelétül, hogy a székelység a vérszerződésbe befogadtatott, ennek köré metszett hat pontjaival az u. n. *hat kőszerral* tért haza a Küküllő partjaihoz Budvárba, hol azokat ünnepélyes áldozatok közben a székelység elfogadá.¹⁾

A honfoglalást nem egy nagyszerű ütközet döntötte el, hanem hét évi (889—895-ig) csatározásoknak volt az eredménye, melynél majd Árpádot, majd ismét, de mindig megbízásából vagy beleegyezésével, az egyes nemzetségfőnököket látjuk szerepelni. Az ungvári (889), hid-almási, alpári (892), bánhidai véres napok után az egész föld a Kárpátoktól s a Morva vizétől délfelé egész a Duna, Száva s Adriáig; nyugat felé egész a karnioliai és juli havasok, Cilli, Pettau, Sömmering és az Ennsen tuli Konzillechig; keletre pedig egész a mai Moldváig a magyarnak hazája lett.²⁾

És, mi jellemzi a honfoglaló ősöket, a mint Zalán legyőzésével az alpári sikon (892) a honfoglalás teljes sikere már csak az idő kérdésévé vált, a nemzet azonnal gyűlést tartott a mai Körtevélytő melletti Gyümölcsény erdő közelében és harmincznégy napi tanácskozás után a már magáénak tekintett hon belviszonyait rendezé, az

¹⁾ Így adja ezt elő a csikiszekely krónika. A nemes székely nemzet constitutiói. Pest, 1818. 276. l.

²⁾ A honfoglalást remekül ecseteli Szabó Károly: A magyar vezérek kora. Pest, 1869. III. fejezet, 61—102. l. és v. ö Szalay László: Magyarország története. Pest, 1861. I. 64—65. l.

etel-közi vérszerződés által létesített szervezetet a haza viszonyaira alkalmazá.¹⁾

× E nemzeti szerződés, melynek megkötése helyét Szer, később Pusztaszernek²⁾ nevezte el a magyar, a vérszerződés által körvonalozott közjogi szervezetet tovább fejleszthette ugyan, azonban azt lényegesen át nem alakíthatta, miután a honfoglalást követett események, valamint az őskori magyar államszervezetről reánk maradt mindannyi tudósítások határozott tanúságot tesznek a vérszerződésben foglalt közjogi elvek teljes uralmáról a nemzeti élet terén egész Géza veresége idejéig.

4. §.

Az őskori magyar államszervezet.

Régi észlelet, hogy miután a népek is, valamint az egyesek, nem oly könnyen, nem egyszerre léphetnek által egyik eszmekörből a másikba, a népélet természetes fejlődésének megfelelőleg a nemzetnek alkotmányán sokáig megismerszik, hogy mily társadalmi szervezetből léptek át a társadalmi életbe; sőt első alkotmányuk rendszerint nem egyéb mint ezen szervezetnek nagyobb körre, más viszonyokra való alkalmazása.

Igy a görög, a római alkotmányok, eredetükhöz képest, a községi szervezet jellegével bírtak későbbi korukban is³⁾; és a germanok alkotta hűbéri államok szervezete nem volt egyéb, mint a german hódítók táborában fenállott szervezet, csak hogy kifejezettebb jogi for-

¹⁾ V. ö. Béla király névtelen jegyzője 40. fejez.

²⁾ Hogy „szer“ régibb nyelvünkben tételes jogot jelentett, azt a szerződés és szervezés szavak még most is hirdetik. A gyűlés színhelyére nézve lásd Hornyik János: „Pusztaszern története“ című jeles monographiáját.

³⁾ V. ö. Guizot M.: Histoire générale de la civilisation en Europe. Bruxelles, 1840. 38—39 l.

⁴⁾ Hajnik Imre: Magyarország és a hűbéri Európa. 8—9. l.

mákhöz, határozott területhez kötve.⁴⁾ Es ugyanazt tapasztaljuk az őskori magyar államszervezet tekintetében is.

A magyarság a törzséletből lépvén által az álladalmi életbe, ebbe annak fogalmait a főhatalom természete és a közügyek kezelése, továbbá az egyénnek állása és a birtok körül hozta magával, és ép azért az álladalmi cél elérésére nem igen volt képes más természetű szervezetet képzelni s megalkotni, mint a melyben mind addig élt. *A szellem tehát, mely az őskori magyar államszervezetet áthatotta, szükségkép a törzsszervezet szelleme volt, mely annak mindannyi lényeges intézményeiből felénk világlik.*

✕ A központi hatalom, melyet a vérszerződésben egyesült hét törzs tagjai létesítettek, midőn Árpádot vezérükké választották, hogy őket Etele hazájába vezesse, természetére a törzsfő hatalmától törzse felett nem különbözött. A vezéri hatalmat ép oly módon kötötte a vérszerződés első pontja Árpád nemzetségéhez, mint az a törzsfő tisztere nézve a merő törzsszervezetben szokásos volt, midőn megállapítá, hogy a vezér mindig Árpád nemzetségéből választassék, de a nélkül, hogy ennek tagjai közötti választás tekintetében a nemzetet megszorította volna; hanem ennek korlátokat csak is az elhúnyt vezér iránti kegyelet szabott, mint azt Zsolt, Árpád fiának példája tanúsítja, ki a nemzetre nézve válságos időkben kiskorusága daczára emeltetett a vezéri polczra. Szóval az örökösödésre oltott választás, átvéve a törzséletből, volt a vezéri hatalombani utódlás módja, mely felfogást később a magyar trónutódlás is visszatükrözte.¹⁾

¹⁾ V. ö. Salamon Ferencz: A magyar királyi szék betöltése és a pragmatica sanctio története. Pest, 1866. 1—2. l.

De nemcsak a vezéri hatalom tovább szállására vonatkozólag kölcsönözték a felfogást a törzsszerkezetből, hanem annak körére nézve is. A nemzet tagjai nem ismervén még más hatalmat annál, melyet körükben a törzsfők gyakoroltak, Árpádban sem láttak egyebet mint nagyobb hatáskörű törzsfőt, ki t. i. hatalmát mind a hét törzs tagjai felett összesen, vagy is az egész nemzet felett gyakorolja, és pedig a törzsélet követelte korlátok között.

A mint tehát a törzsfő a törzsügyei kezelésénél nem mellőzhette az idősbek, vagy a tekintélyesebb családok fejeinek tanácsát, és kiválólag fontos ügyeknél a törzs mindannyi önálló tagjainak hozzászólása, leeleegyezése vagy ellenkezése jelentős volt: úgy Árpádot és vezéri hatalmát szintén korlátozva látjuk, csak hogy a nemzeti egész elemeinek megfelelőleg, a *törzsfők tanácsa* és a *nemzetgyűlésnek* akarata által.

A vérszerződés ugyanis nem olvasztotta teljesen össze a törzseket, ^xhanem ezek csak annyit áldoztak fel önállóságukból, mennyit a nemzeti közérdek tőlük megkövetelt, és ép azért a törzsek úgy szerepeltek később mint a nemzeti életnek bizonyos önjogú elemei. A vérszerződés után is látjuk őket saját hadnagyaik, saját zászlóik alatt zsákmánylási hadjáratokra indulni,¹⁾ ha csak nem tiltotta el őket azoktól a nemzeti érdek; és saját közegeik, a törzsfők és törzsgyűlések által igazgatják továbbra is ügyeiket, saját bíráik által kezelik a bíráskodást.²⁾ X

¹⁾ Helytelen felfogásnak tartanám azt hinni, hogy azon számos hadjáratok nyugat és kelet felé, melyekről a 10-ik századbéli krónisták oly gyakran emlékeznek, kivétel nélkül az összes nemzet akaratjából megindított hadjáratok lettek volna, hanem bizonyára közülök számosan egyes törzsek által vezetett zsákmánylási hadjáratok voltak.

²⁾ Ezt a törzsfői tisztnek egész István koráig való fennmaradásán ki-

Ily szereplés mellett a nemzeti élet terén a *törzsek* voltak hivatott részesei a nemzeti ügy vezetésének, mely befolyásukat a közhatalom rendes gyakorlására törzsügyeik kezelésével, törzsérdekeik szemmeltartásával megbizott hadnagyai által érvényesítették legtermészetesebben, mit is a vérszerződés harmadik pontja biztosított, rendelvén: hogy azok az előkelő személyek, a kik Árpádot szabad akaratjokból urokká választották, soha se magok se maradékaik a vezér tanácsából és az országlás tisztéből ki ne rekesztessenek.

Mig a közkormányzatban a törzsek ilykép hadnagyai útján vettek részt, addig a törvényhozást ők magok gyakorolták a nemzetgyűlésen. Az egyéni szabadság érzete ugyanis, mely a szabad egyénnel hozzászólása nélkül rendelkezni nem enged s mely különösen a népek gyermekkorában szokott élénk lenni, követelte, hogy a határozás mindnyájokat egyaránt érdeklő s különösen mindnyájok közreműködését igénylő fontosabb ügyek iránt a hét törzs mindannyi szabad tagjainak részvételével történjék. A *nemzetgyűlés*, vagy, mint Kézai azt nevezi¹⁾, a *község* (communitas), ezen gyűlekezete a nemzet mindannyi szabad tagjainak volt tehát *az államfenség tulajdonképi birtokosa*. X

E község, mely a vérszerződés hatodik pontja sze-

vül megerősíti a székelyeknek alább esetelendő szervezete is. És bizonyítja ezt Biborban szül. Konstantin császár is. V. ö. magyar akad. értesítő 1860. I. 141 l.

¹⁾ Caput Secundum §. 1.: Constituerunt quoque interse Rectorem unum nomine Kádár de genere Turda oriundum qui communem exercitum iudicaret, dissidentium lites sopiret, castigaret malifactores, fures, aclatrones. Ita quidem ut si Rector idem immoderatam sententiam definiret, Communitas in irritum revocaret, errantem Capitaneum et Rectorem deponeret, quando vellet. Consuetudo etenim ista legitima inter Hunos sive Hungaros usque ad tempora Ducis Geyche, filii Toesun inviolabiliter extitit observata. Magistri Simonis de Keza ed. Podradeczky Budae, 1833. 16—17. l.

rint áldozatok kíséretében tartatott, és melyen megjelenni a nemzet szabad tagjai szigorú büntetés alatt kötelezve voltak, választotta a vezért, vagy helyete a kormányzókat (péld. Zsolt kiskorusága alatt); ¹⁾ neki köszönék tisztüket a nemzeti bírák, a *nagy-gyulák* ²⁾ és a hadvezérek „kiket a község időnként szokott vala tenni“, ³⁾ és ha a bíró igazságtalan ítéletet hozott, vagy a vezér nem felelt meg tisztének, a község semmisítette meg a bíró ítéletét, mozdította el az alkalmatlan vezért. ⁴⁾ A nép nevében alkottattak továbbá a törvények, ⁺ a milyenekről oly gyakran emlékeznek a kútfők, ⁵⁾ „Isten és a nép

¹⁾ Anonym. Cap. 53. „Transactis quibusdam temporibus Dux Zulta, cum esset tredecim annorum, omnes primates regni sui, communi consilio et pari voluntate, quosdam Rectores Regni sub Duce praefecerant, qui moderamine juris, consuetudinis, dissidentium lites, contentionesque sopirent alios autem constituerunt ductores exercitus, cum quibus diversa Regna vastarent.“

²⁾ Konstant. Porphyrog. De administrando imp. 40. fej. : „Ἐχουσι δὲ κεφαλὴν πρώτην, τὸν ἄρχοντα ἀπὸ τῆς γενεᾶς του Ἀρπαδῆ κατὰ ἀκολουσίαν, καὶ δύο ἐτέρους τὸν τε γυλᾶν καὶ τὸν καρφᾶν, οἵτινες ἔφρουσι τὰς τινὲς κριτοῦ: ἔχει δὲ ἕκαστη ἄρχοντα. Ἰστέον ἔτι ὁ γυλᾶς καὶ ὁ καρφᾶν οὐκ εἰσὶν ὀνόματα κύρια ἀλλὰ ἀξιώματα.“ — Miután γυλᾶς alatt nem lehet egyebet mint Gyulát, καρφᾶν alatt pedig mást mint Harkászt értenünk, mely nevek alatt a székelyeknél (A nemes székely nemzet constitúciói 282—83. l.) is találkozunk nemzeti, valamint törzsbírákkal, Konstantin császár munkájának ezen helye világosan tanúsítja, hogy a magyar nemzetnél is a nemzeti és törzsbírák, kik a vezér és a törzsfők mellé voltak rendelve, a gyulák és harkászok nevével éltek. Hogy a nemzeti bírák a nemzetgyűlés által választattak, bizonyítja Kézai is, lásd a 6. jegyzetet. V. ö. különben: Magyar Akadémiai Értesítő. Pest, 1860. 142—145. l.

³⁾ „Communitas itaque Hungarorum cum suis Capitansis, seu Ducibus, quos pro tempore praeficere usus erat usque tempora Ducis Geichae“ mond Kézai (ed. Podhradczky 45. l.).

⁴⁾ Kézai Simon mester krónikája, a 6. jegyzetben idézett helyen.

⁵⁾ Kézai „szittya törvényről“ emlékezik; Turóczi „közönséges törvényt“ és „törvényes szittya szokást“; Anonymus pedig „szokásos törvényeket“ és „szokásos jogot“ emlit; végre a székely krónika „hat kötáblára vésett törvényekről“ (hat kőser) tesz tanúságot. Lásd Kerékgyártó Árpád: Magyarország mivelődésének története. Pest, 1859. 259—60. l.

nevében“ hívták a hírnökök a nemzet tagjait hadba, s azok nevében köttetett béke ;¹⁾ és végtére a község ítélte a nemzet ellen elkövetett büntettek felett,²⁾ és tárgyalt, egyszóval, minden nemzeti érdekű ügyet (res communis aequa sorte tangentes).³⁾

Mindezek után kell, hogy az őskori magyar államszervezet úgy tűnjék fel, mint a melynek súlypontja a nemzetgyűlésben rejlett, mely nemzetgyűlés volt az államfőhatalom tulajdonképi birtokosa, melynek csak végrehajtója volt a vezér, Árpád. *Jellemére nézve tehát nem lehet az őskori magyar államszervezetet monarchiának mondani, hanem szövetséges törzsszervezetnek.*[†] És ezen sajátlagos jellemű államszervezetet mintegy állandósította és annak lényeges elvei közül többeknek fennmaradását késő korra biztosította az elfoglalt haza birtokbavételének módja, mely ép oly sajátlagos, mint a honfoglalás.

5. §.

A hon birtokba vétele.

A magyar első történeti fellépésétől kezdve kiváló közszellemet tanusított, melynél fogva nagyobb áldozat-

¹⁾ „Antequam ergo baptizati fuissent Hungari írja Kézai (ed. Podhradcz. 47. l.) et effecti Christiani, sub tali voce praecones in castris ad exercitum Hungaros adunabant. Vox dei et populi Hungarici, quod die tali unusquisque armatus in tali loco praecise debeat comparere, Communitatis consilium, praeceptumque auditorus.“

²⁾ Így az előbbi jegyzetben említett esetben írja Kézai u. o.: „Qui cunque ergo edictum contempnisset, praetendere non valens rationem, *lex Scythica* per medium cultro huiusmodi detruncabat, vel exponi in causis desperatas aut detrudi in Communionis servitutum.“ És ezen büntetésről tesz tanuságot a esiki székely krónika által közlött 6. pontja a vérszerződésnek. És végtére a nemzet által hozott ily ítéletről értesít bennünket Turóczy II. r. 9. fejezet, hol az augsburgi ütközetből csufosan hazatért gyász magyarokra a nemzetgyűlés által kimondott ítéletről emlékezik, melynek értelmében a nemzet kebeléből kirekesztettek.

³⁾ Így mond Turóczy I. 10.

matius 29.
I.

tokra csak is a közügy irányában volt képes, az érdemet és jutalmat a köznek tett szolgálatokhoz mérte. Hagymánya volt ez a törzséletnek, melyet a közösen átélt viszontagságok emlékezete, az egyesült erővel véghez vitt foglalás fényes sikere és különösen a magyarnak elszigetelt helyzete e hazában élesztettek és valódi nemzeti közszellemmé fejlesztettek.

† +E nemzeti közszellemet hangoztatja vissza már a magyar ősköltészet, mely csak nemzeti ügyért küzdő hősokeket ismer, ellentétben például a Niebelung-éneknek magánérdekek (személyes dicsőség, kincsvágy, szerelem) által vezérelt hőseihez; e szellem szól felénk Szoárd és Kadocsa esetéből, kiket mivel a nemzettesttől elváltak és külföldön telepedtek meg, mond a krónika,¹⁾ csaba vagyis ostoba magyaroknak neveztek el, és e szellemben keresendő a legtöbb esetben forrása nemzeti hibáinknak és erényeinknek egyaránt.²⁾

E szellemnél fogva, mely már a magyarság első szervezetének oly határozott közjogi jelleget kölcsönzött, a szabad magyar úgy érezte, hogy kardját nem villogtatta azért, hogy vele Árpádnak és ez által magának szerezzen földet s rajta uralmat; hanem a nemzet érdekében a melynek sorsában tudta hogy ő is részesülend.[†] Az elfoglalt tartomány ép azért nem tekintetett Árpád tulajdonának, melyből vitézeinek jutalmul földeket osztogat, hanem a nemzet tulajdonának tekintetett, melynek élvezetéből a vérszerződés második pontja szerint a nemzet egy tagja sem volt kirekeszthető. *A nemzeti aka-*

¹⁾ E jellemző esetet a Névtelen 45. fejezetében lehet olvasni: „Et Zuardu in eadem terra duxit sibi uxorem et populus ille, qui nunc dicitur Sobamogera (Csabamagyar), mortuo Duce Zuard in Graecia remansit, et ideo dictus est Soba secundum graecos, id est stultus populus, quia mortuo domino suo, viam non dilexit redire ad patriam suam.“

²⁾ V. ö. Hajnik Imre: Magyarország és a hűbéri Európa. 13—14. l.

rat tehát a mint megindította a honfoglalást, úgy intézkedett is az elfoglalt hon birtokba vétele iránt.¹⁾ †

A részletetés a közös erővel szerzett haza földében a nemzet alkotó elemei vagyis a törzsek szerint történt. Megfelelő volt ez a törzsek fentebb jelzett szereplésének a nemzeti élet terén. Miután t. i. a vérszerződés csak összefűzte, de nem olvasztotta egybe a törzseket, az egyes szabad magyar továbbra is törzsének tagja maradt, és a törzsbeli érdek bizonyára még hatékonyabb tényező lehetett a honfoglalás művénél, mint a még csak csirádzó nemzeti érzet. E törzsérzet követelte a nemzeti zászló alatt küzdött törzstagoknak együttes letelepítését, mely törzséletük folytatását továbbra is lehetségesítse. Innen hogy a nemzetgyűlés Árpáddal az egyes törzsfőknek ad engedélyt, hogy az ország egyik vagy másik vidékét törzsük számára elfoglalhassák (mint például Töhötömnek),²⁾ vagy hogy törzsüket vagy pedig ennek egy részét azon, mint általuk elfoglalt területen letelepíthessék.³⁾ Nem tévedek talán, ha azt hiszem, hogy a honnak birtokba vétele a törzsek által nagyrészt azon tevékenység szerint irányult, melyet közülök egyik is, másik is a honfoglalás alkalmával kifejtett.⁴⁾

† † ¹⁾ A Névtelen ugyan több helyütt, korának felfogása szerint, szól Árpád által adott vagy adományozott földekről, minek helytelenségét már Szabó Károly kiemelte Béla kir. névtel. jegyzőjének Pest, 1860-ban megjelent fordításában, a 15-ik fejezethez függesztett 4. jegyzetben.

²⁾ V. ö. Anonym. 26. és 27. fejez.

³⁾ Ezt erősíti a kún Borsnak (Anonym. 34. fejez.) és Hubának (U. o. 37. fejezet) története, ki utóbbi az általa foglalt Zsitvamelléken nyert szállást.

⁴⁾ Ezt az előbbi jegyzetben felhozottakon és a hagyományon kívül, mely oly családok birtokait, melyek magokat a törzsfőktől származtatják le, ezek szereplésével az illető vidéken hozza kapcsolatba, még erősíti a vérszerződés második pontjának a csiki székely krónika szerinti szövege :

Egy egy törzs által ilykép megszállott vidék az illető törzs birtokát képezte, melyet a latin kútfők „descensus“ néven emlitenek, minek őseinknél, ha e szónak későbbi időkből ismeretes magyar fordításáról következtetni szabad, a „szállás“ szó felelhetett meg. ¹⁾ †

†† Valamely törzshöz tartozó családok bizonyára a törzsfő és a törzsgyűlés beleegyezésével fogtak helyet a szállás kebelében. Azt, hogy mikép nevezték el őseink az egyes családnak juttatott fekvő birtokot, nem tudjuk; valamint azt sem körülményesen, hogy mily jogi viszonyzatba fűzték a magánbirtokot a törzséhez. Annyit azonban bizonyára követelt a törzsélet és különösen a magánbirtok leszármazása a törzséből, hogy az a törzsön kívül nem volt elidegeníthető, miután a törzset ép oly jog illette meg szállásához, mint a nemzetet a haza földéhez *Ugyanazon elv az, melylyel a régi magyar törzséletből kölcsönözve később is találkozunk azon tanban, hogy az idegen kezére jutott birtokot bármely honfi visszaválthatja.* ²⁾

A magyar magánbirtok leszármazása közvetve a nemzet, közvetlenül pedig a törzstől még egyéb elveket és eszméket kötött ahhoz, határozókat jogi természetére nézve.

A birtokjog története egyáltalában hangosan hirdeti, hogy minden nemzetnél és bármely korszakban nagy jelentőségű volt a fekvő birtok jogi természetére

„A mely földet valaki saját kezével szerzend, sajátja legyen, mit közérővel, oszoljaék igazságosan a szerző felek közt.“ Szék. nemz. const. 277. l.

††† ¹⁾ Igy Kézai II. 5. fejez. írja: „Illeque locus primus descensus existit, Arpad ducis.“ Hogy a descensus szót később szállással fordították, későbbi okiratok bizonyítják, melyekben a „jobbationes descensuales“ „qui vulgo Scallasadones vocantur“ neveztetnek.

²⁾ Mint ezt kifejezi az arany bulla 26. cikkelye: „Item possessiones extra regnum non conferantur: si sunt aliquae collatae, vel venditae, populo regni ad redimendum reddantur.“

nézve, hogy mily tevékenységnek volt az jutalma és hogy e jutalmat ki adja vagy biztosítja. *A fekvő birtok Magyarországon* a foglalásbani részvételnek, tehát a köz-, t. i. a törzs, közvetve a nemzet érdekében véghezvitt cselekvénynek képezvén jutalmát és pedig ugyancsak a törzs, illetőleg a nemzet által nyújtva, szükségkép *közjogi természetet öltött magára*, melyet csak fokenként sok század multával vetkeztetett le. A magyar birtokos birtokánál fogva nem érezhette magát akár a törzsfő, akár a vezér irányában lekötve, és tevékenységre az ő érdekükben buzdítva; hanem csak is törzse, illetőleg a nemzet iránt és ezek érdekében, mi nyilvánult a szállás, illetőleg a hon megvédése és a közösen elhatározott háborúbani részvétel kötelezettségének elismerésében; — tan, melyet a későbbi magyar közjog is vallott, tanítva, *hogy a szabad magyar, a nemes a király pusztá felhívására nem, hanem csak is a haza védelmére, az országosan elhatározott háborúra köteles felkelni.*

És ép az, hogy Magyarországon a magántulajdonul birt fekvő birtokhoz, a mint közjogi forrásra volt visszavezethető, csupán közjogi kötelezettség fűződött, mely természetszerűleg minden birtokosra nézve ugyanaz volt, biztosította a szabad magyarnak azon személyes függetlenségét, azon alávetettségét kizárólag csak a központi hatalom alá, melylyel a merő törzsszerkezet korában birt. *A magyar közjog egyik alapelve tehát, hogy a szabad magyar, a nemes, egyedül a királynak, vagy, mint később mondák, a koronának van alávetve; hogy a nemesi szabadság csak egy, a magyar nemzeti élet kezdetleges korára nyúl vissza.*¹⁾

A szellem tehát, melyet a magyar a törzséletből

¹⁾ V. ö. ezekre nézve: Hajnik Imre: Magyarország és a hűbéri Európa. 15—17. l.

nemzeti életébe áthozott, nemcsak sajtászerű foglalást és sajtászerű államszervezetet, hanem egyszersmind sajtászerű felfogást eredményezett a birtok természetére és az egyén jogállására nézve, melyet teljesen elenyésztetni mindannyi későbbi behatások sem voltak képesek. Mert hisz nem külső jelenkezésükre, hanem a gondolkodás irányára nézve, a melylyel véghezvitetnek, különböznek a legtöbb esetben hason műveltségi fokú népek cselekményei, mi csak is később ezek eredményében, de különösen az illető népek köz- és magánjogában nyilvánul. ¹⁾

A jogi természetükre nézve ép jellemzett törzsbeli és magánbirtok mellett történészeink úgy szólván egyhangúlag emlitnek még u. n. *államfokvőségeket*, melyekhez a végeket és várakat számítják, és az utóbbiakkal s fentartásukra rendelt várföldekkel hozzák kapcsolatba a várszerkezet csiráinak létezését már az őskori államszervezet idejében. ²⁾ De eltekintve attól, hogy ily államfokvőségekről a kútfők egyáltalában nem emlékeznek határozottsággal, ³⁾ azok létezése ősi alkotmányunk törzsszerkezeti lényegével is aligha férhetett volna össze.

Várakat ugyan részint már itt találtak őseink, ⁴⁾ részint pedig ujakat emeltek a foglaló törzsek, ⁵⁾ azon-

¹⁾ Innen hogy történészek és politikusok oly gyakran teljes hasonlatosságot látnak különböző népek eljárásában, míg a jogász azok eltérő szellemét felismeri.

²⁾ Igy Kollár: A moenitates historiae et juris publici Hungariae. II r., igy Pray, Katona, Engel, az újabbak közül Horváth Mihály, sőt némileg Szalay is.

³⁾ Igaz, hogy az anonymus több helyütt emliti, hogy Árpád a törzsfők egyikét vagy másikat főispánnak, vagy vezérnek rendelte bizonyos vár és vidékre nézve, pl. a 37. fejezetben írja: Borsu in eodem castro Comitum constituit et totam curam illius partis sibi condonavit, azonban itt a névtelen jegyző saját kora felfogását viszi át a honfoglalás idejére.

⁴⁾ Például Ung, Nyitra, Szatmár, Nógrád, Gömör stb.

⁵⁾ Igy péld. a kún Alap-Tolma Komáromot, Szabolcs a hasonnevű várat.

ban e várakat, noha közülök egynémelyikének építését a honvédelem érdeke is követelhetette, védelmezni és fentartásukról gondoskodni a törzsnek, melynek szállásában feküdtek, lehetett tiszte, miután nem csak a honnak, hanem első sorban a törzsbirtoknak képezték védfalait.¹⁾† És ha voltak e várak fentartására határozott földek rendelkezve, melyek lakosai az e végre szükséges szolgáltatásokat megtegyék, mi nem épen valószínűtlen, azok bizonyára az illető törzs birtokához tartoztanak, a törzs köztulajdonát képezhették és nem tekintettek kizárólagos nemzeti tulajdonnak. A törzsbeli önállóság érzete ugyanis, mely az etelközi szerződést közvetlen követő években még oly élénk lehetett, és a törzseknek fentebb jelzett szereplése a nemzeti élet terén egyaránt követelheték a törzs birtokjogának kizárólagosságát szállása területére nézve és hogy hatóságot abban ő gyakorolhasson.²⁾ A várak a hozzájuk tartozó várföldekkel ép azért semmikép sem képezhettek oly kikerített területeket, melyek szerint az ország felosztása lehető lett volna; az ősi magyar államszervezet elemeihez képest Magyarország területének felosztása ez időszakban csak is a törzseknek természeti határok által egymástól elkülönített szállásai szerint képzelhető.³⁾

¹⁾ Hogy a várak védelme a törzsekre bízott, többhelyütt említik a kútfők (péld. Anonym. 37. fejez.); és hogy azt önjogulag kezelték az bizonyára a törzsérzet követelménye volt, és erősíti a törzsfők szereplése István vezérége alatt.

²⁾ Hogy a törzsélet a törzs uralmának kizárólagosságát követeli a törzsbirtokon, erősíti a 13-ik századbéli kúnok példája is. V. ö. III. Lászlónak a kúnok részére 1279-ben kiadott kiváltságlevele 7. pontját, melyben a kúnok a nekik átengedett terület kebelében lakozó nem kún származású nemesekeket rokonokul fogadják.

³⁾ E nézetben van Botka Tivadar is: *Notitia diplomatica veteris constitutionis comitatum*. Pest, 1831. — A törzsszállásoknak elkülönítéséről természeti határok, különösen folyamok által már Konstantinosz Por-

6. §.

A szövetkezett és legyőzött népségek.

Hogy az őseinkkel foglalt és velük együtt megtelepedett ^{+++V}kúnok⁺ miféle sajátlagos közjogi szervezettel jöttek ide és hogy abból az ősi magyar alkotmány mennyit engedett megtartani, határozottan nem tudjuk⁺; azonban aligha lehettek intézményeik lényegesen eltérők a magyar nemzetétől, miután egy század annyira kiegyenlítettte a netalán létezett különbséget, hogy azt szent István az alkotmány újjászervezésénél tekintet nélkül hagyhatta, és későbbi okmányok sem emlékeznek azon kúnoknak, kik őseinkkel együtt foglaltak, különleges szokásairól. Egyedül a székelység sajátlagos közjogi szervezetéről tudósítanak bennünket a krónikák, melynek lényeges elemei közül többen késő századokra átszállottak.

Erdélynek a Maros, Olt és a két Küküllő közt elterülő vidékén székeket foglalt *székelység* szintén a törzsszervezet elvei szerint kormányoztatott. Az összes székelység *hat törzsre* oszolt ^{+++V}u. m. : Halom, Jenő, Adorján, Medgyes, Örlecz és Ábrán, melyek mindegyike ismét ágakra oszolt, mely ágak szerint sorakoztak a szabad székelyek a hadban és kormányozták magokat béke idején. A nemzet élén állott, a csiki székely krónika szerint, az Apolt nemzetségből választott *főrabonbán*, ki a katonai és polgári hatalmat a főpapi tiszttel együtt viselte. Székelyét a mai Udvarhely mellett romjaiban még most is látható Budvárban tartá, melynek közelében vezeté a *nemzeti áldozatokat*, melyek itt is kísérték a *nemzet-*

phyrog. emlékezik és v. ő. még : Bartal Georg. Commentariorum ad Historiam Status Jurisque Publici Hungariae Libri XV. I. 129. l.

gyűléseket és ép azért azokon résztvenni a szabad szé-
kelynek szoros kötelessége volt, melynek elhanyagolá-
sát halálbüntetéssel boszulták meg. És itt a nemzet
közgyűlésében gyakoroltatott a törvényhozás, melynek
parancsai ellen vétőket ketté hasították. Az egyes törz-
sek és ismét az egyes ágak élén állot *nagy- és kis-
rabonbánok*¹ mellett a székelynél is emlitenek a kútfők
még birói tisztet viselő egyéniségeket, *gyulákat és har-
kászokat*; míg az összes székelység törvénytevő nemzeti
főbiráiként a főrabonbán mellett *három u. n. nagy gyula*
emlittetik, kiknek legidősbje, mond a krónika, a Küküllő
folyam mellékén lakott, hol a kis-gyulák, az az a törzs-
birák parancsait megszegők ellen hozott ítéletek végre-
hajtattak. És a mint a székelység közjogi szervezete oly
nagy mértékben hasonlított ahhoz, melyben honfoglaló
őseink éltek, az egyén jogállása és a birtok jogi termé-
szete iránt szintén hason elvek uralkodhattak, ha
ugyanis a későbbi időkből ismeretes székel jog és
szokásokról szabad következtetést vonnunk. A székel-
ség tehát könnyen illeszkedhetett be a nemzettestbe,
mint annak egyik kiegészítő része, azon szervezet alatt,
melyet őseink a vérszerződésben megállapítottak, és me-
lyet még a honfoglalás megkezdése előtt fogadott el a
székelység.¹⁾

A mi végtére az őseink által már hazánkban talált
népségeket illeti, nevezetesen a *szlávokat* és *oláhokat*,
ezek intézményeiről, valamint az őskori magyar állam-
szervezet alatti jogállapotáról mit sem emlitenek kút-
főink; hogy azonban súlyos terhek nem mérettek reá-
juk, gyaníttatni engedi azon belnyugalom, melynek úgy-

¹⁾ A nemes székel nemzet constitutioi czimű munkán kívül, lásd
székelyekre nézve: Uj magyar múzeum 1854. 2. kötet, továbbá Kőváry
László, és Szilágyi Sándor Erdély történetét tárgyaló munkáit.

szólván az egész ősi magyar államszervezet korszaka alatt hazánk örvendett. A magyar és egyáltalában a hún-scytha államélet szellemének tökéletesen megfelelő volt, hogy az alávetett népek alsóbb fokú szervezetét meghagyták, mint azt a szlávtság és elszlávosodott oláhtság egyik legnevezetesebb intézménye, t. i. a *kenézség*nek fenmaradása késő századokra is bizonyítja.

7. §.

Az ősi magyar nemzeti szervezet felbomlása.

Az ősi magyar nemzeti szervezet egy harcziás életet viselő, a béke műveihez még nem szokott népnek volt szervezete, melynek a törzsek voltak életadó elemei. Mig tehát a magyar harctérről harctérre vihette nemzeti zászlaját, melyet az Etelétől öröklött ősi czimer, a koronás karvaly, ¹⁾ ékesített; míg a törzsfők akadálytalanul, kára nélkül a nemzeti létnek, vezethették a törzseikhez tartozókat zsákmánylási hadjáratokra és az ezekben szerzett dicsőség a törzsérzetnek jelentékeny tápanyagot nyújtott: e szervezet a nemzeti élet igényeinek teljesen megfelelt.

A tizedik század második felében azonban a nemzeti élet lényeges átalakulásnak indult elébe. A külföldi hadviselések korszaka, ²⁾ mely a honfoglalást követte és a nemzet harcziás szellemének ébrentartására s evvel a magyar haza megalapítása és fentartására bizonyára szükség volt, ³⁾ ekkor kezdett hanyatlani. Előidézte azt, hogy Németország, e hadjáratok leggyakoribb színhelye, a tizedik század elejével trónra jutott szász dynastiából

¹⁾ V. ö. erre nézve Szabó Károly: A magyar vezérek kora 28. l. 1. jegyzet.

²⁾ Remekül eseteli azt Szabó Károly ép fentebb idézett munkájában.

³⁾ V. ö. Szalay: Magyarország története. I. köt. 59. l.

származott fejedelmek erélyes intézkedés folytán mindinkább kibontakozott azon zavarteljes állapotból, mely az utolsó karolingok és a frank Konrád alatt oly anynyira könnyítette őseinknek hadakozásaikat. A 955-ben szerencsétlenül vívott augsburgi ütközet érzékenyen érezte a nemzettel, hogy nagyobb szerű hadjáratai Németország belsejébe a jövőre csaknem lehetlennitvék, sőt kisebbszerű zsákmánylási vállalataik is tetemesen nehezítvék.

A magyar nemzet mindinkább leszoritva látta magát a harc teréről, mi által a törzsek egyszersmind önálló szereplésük legnevezetesebb terét veszítették el. — A törzsbeli érzet nem élesztetett többé a közösen átélt viszontagságok, az együttesen szerzett dicsőség által, legfeljebb is csak az ősök emlékét dicsőítő énekekben lelt még kifejezést, és hatékonyabban már csak a birtok és egyáltalában véve a magánélet terén nyilvánulhatott.

Hozzájárult még mindehhez, hogy mig zsákmánylás és harc mindinkább megszűntek törzsérdeket képviselni, és a nemzet a béke foglalatosságaihoz nyulni kénytelenült, szükségkép érdekek fejlődtek, melyek kielégítése meghaladta az egyes törzsek erejét és e végre a különböző törzseknek szervesebb összműködése igényeltetett, mint sem az a hét törzsnek a vérszerződés által létesített, inkább csak külszerű összeköttetése mellett lehetséges volt.[†]

Mindennek, kezdetben bizonyára csak homályos érzete lazította Taks és Géza vezérége alatt a törzsélet kötelékeit és evvel bomlásnak indította az arra alapított nemzeti szervezetet is.^{††} Csak így magyarázható meg, hogy az egyeduralomra vágyó Gézának sikerülhetett támogatásával a külföldnek, de kétségkívül még sokkal hathatósabb istápolásával egy hatalmas pártnak az országban,

végkép leszoritani a törzseket a közjogi térről, elnémitásával a nemzetgyűlésnek; hogy önkényesen, zsarnokilag vezethette a kormányt, meggátolva a törzsek még kisebb-szerű csatározásait is; sőt élte végnapjaiban fiát, Istvánt a nemzetgyűlés hozzájárulása nélkül rendelhette utódjává a vezéri széken.

Az őskori magyar nemzeti szervezet úgy szólván mindannyi lényeges elemei tehát: vezérség, nemzetgyűlés, törzsélet, részint nevezetesen átalakulva, részint pedig eltűnő félben voltak, midőn Géza vezérsége végét érte (997).⁺⁺⁺ A magyar államtest kötelékei fel voltak bontva, és a magyar nemzet, hogy álladalmi életét folytathassa, újabb szervezetet igényelt, és pedig olyast, mely a megváltozott viszonyokhoz képest Európában való békés fenmaradásának feltételeit nyujtsa és biztossítsa. E végre kellett, hogy a magyar simuljon az őt környező népek eszméihez és szokásaihoz, mert hisz csak is bizonyos fokig egyirányú, vagy legalább is a főirányokra nézve éles ellentétben nem álló civilisatióval bíró népek között képzelhető a békés fenmaradás és fejlődésüket közvetítő kölcsönhatás. Hazánk geographiai fekvése, különösen csekélyebb elzárkózottsága nyugat felől; a nemzet sűrűbb, előbb ellenséges, később Géza alatt békés érintkezése Németországgal; a keresztény hitnek főleg nyugatról eszközölt terjesztése,⁺⁺⁺ egyetemben avval, hogy a magyar, nemzeti jelleme és gondolkodásánál fogva, jóval közelebb állott a nyugatrómai birodalmat szétrombolt, szabadszellemtű barbarok utódjaihoz, mint a régi római műveltség külicsillámaival birt, elpuhult, szolgálai gondolkodásu kelet-római néphez: a magyar nemzetet Byzancz karjai helyett a nyugat-európai civilisatio irányába terelték.

A nyugat-európai, vagyis a középkori keresztény-german civilisatio főirányainak és uralkodó eszméinek

összefüzéséből a magyar nemzeti élet életrevalósággal bíró elemeivel és alapzataival kellett tehát megalakulni az új szervezetnek, mely megalkotója után *szent István-féle szervezetnek* nevezhető. E szervezet életbeléptetésével a magyar nemzeti élet, tehát a jogéletnek is egy új korszaka veszi kezdetét.

$$\begin{array}{r} 152 \\ 89 \\ \hline 103 - 6 = 97 \\ 48 \end{array}$$